

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

**SYMPOSIUM
HISTORIOGRAPHICUM
CZERCASIENSIVM**

— ❧ Том І❧ —

присвячений 150-річчю від дня народження
Михайла Грушевського

Черкаси
2016

УДК 930 (477)
ББК 63.3 (4Укр)

Symposium historiographicum Czercasiensium = Черкаський історіографічний симпозиум /
За ред. В.Масненка. – Т. 1 (Присвячений 150-річчю від дня народження Михайла Грушевського).
– Черкаси, 2016. – 312+VI с., іл.

ISBN 978-966-353-435-0

Редакційна колегія:

Гоцуляк В. В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Добржанський О.В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Ю.Федьковича)
Зашкільняк Л.О., д-р. іст. н., проф. (ЛНУ ім. І.Франка)
Земзюліна Н. І., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Івангородський К. В., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Карев Д. В., д-р. іст. н., проф. (ГДУ ім. Янки Купали, м. Гродно, Білорусь)
Колесник І.І., д-р. іст. н., проф. (Інститут історії України НАН України)
Корновенко С. В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Масненко В. В., д-р. іст. н. проф., відповідальний редактор (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Михайлюк Ю. М., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Морозов А. Г., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Присяжнюк Ю.П., д-р. іст. н., проф., відповідальний секретар (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Сердженга Павел, д-р. габіліт., проф. (Жешувський університет, м. Жешув, Польща)
Синявська Л. І., д-р. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Стемпнік Анджей, д-р. габіліт., проф. (УМКС, м. Люблін, Польща)
Тельвак В. В., д-р. іст. н., проф. (Дрогобицький ДПУ ім. І.Франка)
Удод О. А., д-р. іст. н., проф. (Інститут історії України НАН України)
Шамара С. О., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)

Рецензенти:

Боечко В.Ф., д-р. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Піскун В.М., д-р. іст. н., проф. (Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України)

*Рекомендовано до друку Вченої радою Черкаського національного університету
ім. Богдана Хмельницького, протокол № 4, від 23 грудня 2016 р.*

*Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці
Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом №Ф67/27-2016
Спільна історія України та Білорусі в сучасній колективній пам'яті обох народів:
компаративний аналіз*

ISBN 978-966-353-435-0

© Автори, 2016
© ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2016

Зміст

Вступне слово	5
Михайло Грушевський: постать і образ	
Пиріг Р.Я. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ.....	8
Удод О.А. ОБРАЗ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ.....	17
Тельбак В.В. ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ГУМОРИСТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ЙОГО ЧАСУ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ІСТОРИОГРАФІЧНА ПРАКТИКА.....	27
Вашенко В.В. ІСТОРИК У БОРОТБІ ЗА СИМВОЛІЧНУ ВЛАДУ В СОЦІОЛОГІЇ: М. ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК ТВОРЕЦЬ НАУКОВИХ ТРАДИЦІЙ.....	37
Масненко В.В. «ІСТОРИК – СЛУГА НАРОДУ»: САМОРЕФЛЕКСІЯ ТА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	56
Stępnik A. MYCHAŁO HRUSZEWSKI – POLSKA RECERSCJA DORÓWKU HISTORIOGRAFICZNEGO.....	72
Михайло Грушевський як археограф, редактор і видавець	
Корновенко С.В., Владига О.М. АРХЕОГРАФІЧНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ДОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ: ПРОЕКТИ, ІНСТИТУЦІЇ, ВИДАННЯ.....	120
Ковалевська О.О. НАУКОВА СПІВПРАЦЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО ТА М.БІЛЯШІВСЬКОГО ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ АРХІВІВ.....	138
Савчук І.І. ОСОБЛИВОСТІ РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ ПРАЦІ М. ГРУШЕВСЬКОГО В ЧАСОПИСІ «УКРАЇНА».....	147
Проблемне поле наукових студій Михайла Грушевського	
Куций І.П. ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ОБРАЗИ В НАУКОВО-ІСТОРИЧНІЙ СПАДЩИНІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	156
Чабан А.Ю. ВІЗІЯ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО ІСТОРІЇ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ.....	168

Великий історик як політичний і громадський діяч

Яковлев Ю.О. МІЖ НАУКОЮ ТА ПОЛІТИКОЮ: МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І РУСЬКО-УКРАЇНСЬКА РАДИКАЛЬНА ПАРТІЯ (1894–1899)..... 186

Крот В.О. ПРОБЛЕМИ СПІВПРАЦІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО З ДЕПУТАТАМИ ПЕРШОЇ ДУМИ 211

Грич І.Б. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ: ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ (М. ГРУШЕВСЬКИЙ ТА ІНШІ ДЕРЖАВНИКИ) 222

Родинне та схоларне коло М. Грушевського

Журавльов С.А. ПЕДАГОГІЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СЕРГІЯ ФЕДОРОВИЧА ГРУШЕВСЬКОГО..... 240

Педич В.П. ЛЬВІВСЬКА ІСТОРИЧНА ШКОЛА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: КОЗАКОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС..... 250

Історіографічна рефлексія

Гоцуляк В.В. СУЧАСНА ІСТОРИЧНА ДУМКА ПРО “НАРОДНИЦТВО” І “ДЕРЖАВНИЦТВО” М. ГРУШЕВСЬКОГО 274

Бундак О.А. ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА СТОРІНКАХ «УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНИНА» 291

Рецензії та огляди

Тельвак Віталій, Педич Василь. Львівська історична школа Михайла Грушевського. – Львів: Світ, 2016. – 440 с. (Серія «Грушевськіяна»: Т. 9. (Масненко В.В.)..... 298

У ПРИЗМІ ПОШУКІВ «СВОЄЇ» ЦИВІЛІЗАЦІЇ. Куций Іван. Цивілізаційні ідентичності в українській історіографії кінця XVIII – початку XX ст.: між Слов’янщиною та Європою. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. – 480 с. (Демуз І.О.) 305

Наші автори 309

Великий історик як політичний і
громадський діяч

Ігор ГИРИЧ

Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України
(Київ)

**УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ: ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ
ПРОБЛЕМИ (М. ГРУШЕВСЬКИЙ ТА ІНШІ ДЕРЖАВНИКИ)**

На сьогоднішній день існує дві основні версії тлумачення боротьби за встановлення української державності (чи української революції) 1917-1921 років: національна¹ і оновлена пострадянська². Національна версія спирається на праці діаспорної історіографії і передусім Д. Дорошенка³ і П. Христюка⁴, які заклали канон оцінки Української революції. Дмитро Дорошенко оцінює українську державність під кутом зору консервативної візії або державницької школи в українській історіографії, Павло Христюк дає республіканський погляд на події 1917-1921 рр. Із здобуттям незалежності українські історики материкової України, природня річ, взяли на озброєння український погляд на національно-визвольні змагання другого – третього десятиліття ХХ ст., якої дотримувалися люди, що зі зброєю в руках воювали проти агресії російських білих і червоних військ в Україні.

Станіслав Кульчицький після 1991 р. провів ревізію старого комуністичного дискурсу на події сторічної давнини і відновив історичну справедливість – показав як російський більшовизм окупував українські терени колишньої Російської імперії. Владислав Верстюк розглядає революційну ситуації з української перспективи, від діяльності Української Центральної Ради та УНР. Валерій Солдатенко, навпаки, модифікує традиційний російсько-комуністичний дискурс, представляє підросійську

¹ Див наприклад: Гриневич В.А., Даниленко В.М., Кульчицький С.В. Україна і Росія в історичній ретроспективі. Т. 2. Радянський проєкт для України. / Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2004. – 531 с.; Кульчицький С.В. Російська революція: новий погляд. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 77 с. Нариси історії української революції 1917-1921 років: у 2 кн. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Авт. кол.: О. Д. Бойко, В. Ф. Верстюк (керівн.), В. І. Головченко, Г. Г. Єфіменко, С. В. Кульчицький, О. І. Лупандін, О. В. Михайлова, Т. С. Осташко, О. І. Павлишин, Р. Я. Пиріг, О. С. Рубльов, В. В. Скальський, В. Ф. Солдатенко; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. - К.: Наукова думка, 2011. – Кн. 1. - 390 с.; Кн. 2. – К.: НВП "Наукова думка" НАН України, 2012. – 464 с.; Верстюк В. Українська Центральна Рада: Навч. посібник. – К.: Заповіт, 1997.

² Див наприклад: В.Ф. Солдатенко. Українська революція. Історичний нарис: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.; Його ж. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 рр.). - К.: Пошуково-видавниче агентство "Книга пам'яті України", Видавничий центр "Просвіта", 1999. – 508 с.: іл.

³ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. – Ужгород, 1930. – 424 с.

⁴ Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. – Прага, 1921-1922. – Т. I-IV. – 152, 200, 160, 192 сс.

Україну, як інтегральну частину російського євразійського простору. Тому розглядає військову поразку УНР, як об'єктивно доконаний факт, що свідчить про бажання української території жити під новими/старими господарями українських теренів, про одвічний український федералізм і небажання самостійності серед лідерів УНР і пануючої більшості людності.

В інтерпретації подій національно-визвольних змагань існують суттєві складні моменти. Зупинимося коротко на основних проблемах розуміння Української революції 1917-1921 рр.

Датування. Існує кілька різних підходів у датуванні Української революції. Звужене і широке. Та частина істориків, яка розглядає національну революцію в контексті загальносвітових проблем, пов'язує її початок з Першою світовою війною, яка прискорила падіння імперій і соціально-національні революції майже в усіх країнах Центрально-Східної Європи. Кінець визвольних змагань пов'язують із закінченням роботи Паризької мирної конференції та укладанням остаточних міждержавних договорів, які вирішили долю Західної України, віддавши її під володіння польської Речі Посполитої. За такої всеєвропейською логікою зміни карти світу Українська революція датується 1914-1923 рр.⁵. Така хронологія може вважатися слушною, бо вже з початком Першої світової політичні кола Західної України поставили на порядок денний питання здобуття української незалежності. За це висловилася Головна українська рада у Львові, за ці ідеали розпочав свою звитягу Легіон січових стрільців. Щодо безпосередніх подій Української революції на підросійській Україні, то за початок беруть березневі події в Києві 1917 р., а за закінчення вважають Ризький мирний договір 1921 р. між червоною Росією і Польщею, за яким відбувся новий поділ України між окупантами. Зустрічається також дата 1917-1920 рр., яка співпадає з російсько-комуністичним датуванням т.зв. громадянської війною, вона вписує українські події революції в контекст внутрішньої російської історії. На наш погляд, більш виправданим є дві дати: 1914-1923 рр. та 1917-1921 рр.

Тривалість української революції. Вважати 1921-1923 рр. закінченням Української революції не цілком резонно. Протибільшовицькі повстання на селах продовжувалися до середини 1920-х років. Існування УАПЦ, Української академії наук, кооперативного видавничого руху, селянського землеволодіння та інших громадських структур і інституцій, які продовжували традиції незалежної України свідчило про збереження здобутків Української революції ще принаймні близько 10 років по

⁵ 1923 р. закінчує свою книжку про українську революцію Д.Дорошенко. 1914-1922 роками датує збірник документів з революційних подій в австрійських архівах еміграційний український історик Теофіл Горникевич (Hornykiewicz T. Ereignisse in der Ukraine 1914-1922: Deren Bedeutung und Historische Hintergründe. - Philadelphia, - Dd. 1-4. - 1966-1969.

революції. Ще одним зі здобутків була українізація 1920-х років та «розстріляне» культурне відродження, передусім, у царині літератури. Фактичним кінцем Української революції став процес СВУ 1929 р., масова колективізація, репресії проти інтелігенції та нарешті голодомор 1932-1933 рр. Саме останню дату можна вважати остаточною комунікацією України більшовицькою Росією, що тривала від 1928/1929 до 1932/1933 років.

Далі тривало паралельне функціонування структур і організацій, які стояли на становищі незалежності: політичної еміграції за кордоном ще від часів існування УНР, тривала підпільна національно-визвольна боротьба ОУН на західноукраїнських землях. Вона з різними видозмінами не припинялася до 1991 р. Тому варто говорити про спадковість і наступність різних етапів визвольного руху від 1917 р. до 1991 р.

Три одночасні революції в одних хронологічних межах і на одній території. Говорячи про Українську революцію 1917-1921 рр. ми часто-густо асоціюємо нашу територію лише з боротьбою за незалежність. Насправді у цих роках відбувалися одночасно:

1) а) російська демократична революція, яка мала свої революційні органи – Совет народних солдатський і робітничих депутатів, губернських комісарів, підзвітних Тимчасовому уряду, збройні сили старої російської армії, що також орієнтувалися на «єдину і неподільну», а її метою була побудова ліберальної республіканської Росії з можливою федерацією земель, в тому числі і для українців; б) російська тоталітарно-лівацька революція на чолі з більшовиками, яка мала свої збройні формування у вигляді червоноармійців та партійні осередки – зародки майбутньої комуністичної держави; в сенсі національної політики вони займали спочатку централістичні позиції, потім погодилися на федералістичні поступки українцям; в) ретроградні консервативні елементи суспільства – поміщиків і підприємців, які хотіли збереження царського панування над Україною, та політичні утворення у вигляді численних російських шовіністичних і чорносотенних партійних угруповань, одним з речників яких була газета «Киевлянин».

2) іншонаціональні революції поляків, румун, угорців, які збиралися поширювали на територію України, свої історичні національні революції з титульних земель. Хотіли включити українські етнічні терени до Великої Польщі, Румунії, Угорщини. В результаті спільних дій і наступу збройних сил Угорщини, Румунії, Польщі території Галичини, Західної Волині, Закарпаття, Буковини і Бессарабії були від'єднанні від України. Окреме місце займала єврейська спільнота. Яка в Галичині орієнтувалася на польськокультурну більшість, а в Україні підтримала російський більшовизм.

3) Українські революційні сили, які ставили на меті зробити Україну суб'єктом міжнародного права, побудову незалежної держави. Українські сили складалася з лівих і ліво-центристських партій УСДРП, УПСР і УПСФ та невеликого відсотку УПСС (соціалістів-самостійників), які творили Центральну Раду і ставили на меті конституційне розлучення з Росією. Спочатку на правах автономії/федерації, а згодом як самостійної держави. Українська революція мала також дві складові: переважаючу республіканську версію будівництва держави УНР і менш поширену консервативно-гетьманську, що намагалася утвердити Українську Державу. Водночас, третьою складовою були державницькі змагання на Західній Україні – будівництво ЗУНР, як держави центристських сил, яка спиралася на ідеологію Національно-демократичної партії. На відміну від Східної України – ідеалом західних українців було будівництво загальнонаціональної партії усіх українських і неукраїнських громадян не на основі соціалістичного вчення і класового постулату, а на підставах збереження приватної власності на виробництво й землю. Тобто на таких засадах, на яких постали Польща, країни Прибалтики, Фінляндія, Чехословаччина.

4) Четвертою маргінальною силою були слабко окреслені з національного боку сили анархістів та інших повстанських отаманів. Частина з них будувала Україну в окремо взятому регіоні (отаман Зелений, брати Чучупаки, Струк та ін.) або анархістську квазідержаву (батько Н. Махно на Південному Сході України).

Під час революційних подій відбувалася постійна боротьба між усіма чотирма головними державними силами в Україні. Кожна намагалася на одній території відбудувати свою національну державу. Через що розпочалися і протягом усіх років тривали перманентні війни, зокрема російсько-українські (білі й червоні) і польсько-українські. Країни Центрально-Східної Європи уникли таких воєн через те, що до 1917 р. там були вже збудовані органічні мононаціональні культурно-громадські спільноти, які створили новий тип політичного поляка, чеха, фіна і т.п, який включав і згодні на політичну асиміляцію національні меншини.

Міждержавна, а не громадянська війна. Великою помилкою багатьох непосвячених у нюанси наукової полеміки є продовжувати називати визвольні змагання українців «громадянською війною»⁶. Вживання терміну «громадянська війна» означає, що мовець, який так говорить, не визнає або

---

⁶ Див. наприклад дуже добре упорядковану книжку поезій в серії «Розстріляне відродження» видавництва «Смолоскип» Олег Коцарев в ній в біографемах до кожного автора часто говорить про участь поета в «громадянській війні». Ну, яка ж вона «громадянська». (Українська авангардна поезія (1910-1930-ті роки): Антологія / Упоряд. О. Коцарев, Ю. Стахівська; передм. О. Ільницького. – К.: Смолоскип, 2014. – С. 103, 377, 411, 607).

заперечує існування УНР–Української Держави, сприймає ці формації, як неіснуючі державні утворення. Насправді у війнах тих років ми маємо справу з міждержавними війнами, які треба кваліфікувати за сторонами військового конфлікту: російсько–українська (білогвардійська), російсько–українська (більшовицька) війни, польсько-українська війна в Галичині. Термін «громадянська війна» запущений був російською комуністичною історіографією та пропагандою, яка намагалася не помічати існування УНР, а отже легітимізувала окупаційну діяльність Червоної армії в Україні.

Позаяк українсько–більшовицька війна закінчилася військовою поразкою УНР, ми повинні говорити про окупацію українських земель червоною Росією. Відповідно маріонетковий уряд УССР не представляв інтереси української нації і є фактично колаборантським урядом. А стан України після захоплення її остаточно, у 1920-1921 рр. більшовицькою Росією дорівнює становищу колонії. Безперечно заснування квазідержавного утворення – УССР є позитивним у порівнянні з дореволюційними часами, коли підросійська Україна поділена була на 9 губерній. За царату українську націю не визнавали, за більшовиків росіяни де факто визнали українців, але лише як вірних васалів Москви. Було запропоновано два терміни: радянський українець і український буржуазний націоналіст, що відповідав дореволюційному: малорос і свідомий або правдивий українець.

Від самого початку новітньої російській окупант закладав подвійне трактування в поняття «українець», чим продовжував стару шовіністичну традицію розглядати українців як гілку «триєдиного русского народу». Цю «гілку» в часах нової і новітньої історії не педалювали, але для часів князівської Русі-України придумали дефініцію – «Колиска трьох братніх народів», з який російський при усьому «братерстві» визнавався старшим.

Радянський чи совітський. Закордонна історіографія та суспільно-політична думка послуговувалася для визначення сутності державної системи в Україні після 1921 р. поняттями «совітський/«советський». Таким чином чітко означався російський окупаційний режим, який запанував в Україні після військової поразки Директорії УНР. Цим вони намагалися відрізнити питома українські національні інституції від колоніальних, принесених на червоних багнетах. І це виглядало слухним, бо і в міжнародній практиці не перекладаються питома іншонаціональні державні структури і органи: не НКВС, а НКВД; не КДБ, а КГБ і т.п. Під цей розряд підпадає й термін «радянський», який завуальовано прикривав комуністичний тоталітаризм покривкою влади народу – Рад.

Зі здобуттям незалежності у 1991 р. українські історики і досі використовують поняття «радянський» на означення системи влади принесеної більшовиками. Проте ніякої «радянської» влади апріорі не існувало. Радянська форма державності відійшла у небуття з розгоном

Установчих Зборів в Росії. Вживаючи форму «радянський» стосовно України, ми вносимо плутанину, бо Центральна Рада – якраз і була радянською формою державності, значно більшою, ніж «Совети народних депутатів». Вона включала усі соціалістичні партії і не лише українські, а й російські, єврейські, польські. Хіба не одержали всенародної легітиматії на виборах, бо почався більшовицький наступ. Також правим силам було відмовлено у представництві.

Якщо брати до уваги диктатуру пролетаріату, як тоталітарно-деспотичну форму влади однієї партії, то такий фразеологічний зворот як «радянський режим» втрачає усілякий внутрішній зміст. Бо радянський режим априорі не може бути тоталітарним.

Чи варто оцінювати діячів, що підтримали більшовицьку Росію як колаборантів? Досі в Україні колаборацію прикладають лише до співпраці українців з німецьким окупаційним режимом 1941-1944 рр. При чому, до колаборантів несправедливо зараховували представників українського місцевого самоврядування. Насправді вона розпочалася значно раніше, коли велика кількість українців підтримали російську більшовицьку окупаційну армію в 1918-1920-роках. Ця колаборація мала два суттєвих різновиди:

1) колаборація з надією збудувати в Україні ліву (комуністичну) незалежну державу. Власне, таку колаборацію з примусу обставин, можна вважати вимушеною – меншим злом. До неї належали українські діячі боротьбістської і укапістської партій, а також деякі члени РКП(б), що були свідомими українцями: В. Еллан-Блакитний, М. Скрипник, О. Шумський, П. Любченко, М. Хвильовий, А. Річицький та ін. Сутнісно вона була й не зовсім колаборацією, бо діячі ці вірили, що будують ліву незалежну Україну.

2) колаборація за свідомим вибором окупанта, як свого ідейного союзника. Остання в Україні мала масовий характер і охопила передусім непартійну масу пересічного загалу, який мислив категоріями «єдиної неделимої».

Боротьба з російською національною ідеєю, «русским миром» Українська революція 1917-1921 рр. не лише покликала до життя українську державу новітнього часу, а й в ширшому сенсі стала каменем спотикання для поширення російської національної ідеї за межі території колишньої Російської імперії. Ідея українського світу, спроба утворення державного організму на українських етнічних територіях, котрі реально ледь чи не вдвічі перевищують територію сучасної української держави, змусили росіян відмовитися від бажання приєднати Боспор і Дарданели, з Стамбулом до своєї імперії, до домінації на Балканах. Українським військом і повстанськими загонами було зупинено наступ червоних військ на Європу у 1919-1920 рр.

Українська ідея покликала до життя відродження Кубані, українського населення Вороніжчини і Стародубщини, українців Далекého Сходу, які намагалися утворити Далекосхідну українську республіку і навіть Китаю, де в Харбіні діяли потужні українські культурно-громадські установи. Кубанці воювали в збройних силах УНР, постали вищі і середні українські заклади в Катеринодарі та станицях, з Вороніжчини походив один із найкращих поетів розстріляного відродження – Євген Плужник. Частиною України був Ростов-на-Дону і Таганрог а також Берестейщина. Проте доба деукраїнізації і шаленого наступу російського шовінізму в 1920 -1930-х зробили свою справу, ліквідувавши українських національний спротив в межах російської держави.

Автономія, федерація, самостійництво: протиставлення чи послідовність дії? Досі живучими залишаються рудименти української партійної полеміки 1920-х років, коли кожна зі сторін ідейного конфлікту намагалася довести свою більшу відданість ідеї незалежної України⁷. Колишні гетьманці та консерватори доводили виключно своє право говорити про українську державність, відмовляючи в цьому республіканцям (уенерівцям) як нібито лише федералістам, які не сприймали самостійницької ідеї. Багато для цього зробив В'ячеслав Липинський, який своїм талановитим словом намагався шукати союзників у «ворожому таборі», але не бажаючи цього посіяв переконання що усі прихильники республіки були лише федералістами, а тому і програла визвольна боротьба українського народу. Лідери ж бо революції – М. Грушевський, С. Петлюра та В. Винниченко були противниками власної держави.

У свою чергу республіканці (М. Славинський, П. Чижевський, П. Христюк) підкреслювали національно неукраїнський характер гетьманської держави. Вони казали, що вона була малоросійським конструктором і по суті творили союзу з Росією спільну територію.

Те що було зрозумілим у часи поразки національної революції, анахроністично сприймається сьогодні. Бо продовжує в часі оте, невідповідне історичній правді, штучне протистояння консерваторів і республіканців. Коли другі перших звинувачували у бажанні збудувати панську Україну, а перші у відсутності державницького інстинкту і нездатності керувати державою.

Насправді ж М. Грушевський був тією людиною, який виховав більшість національних консерваторів (С. Томашівський, І. Кривецький, почасти й

⁷ Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина ХІХ – початок ХХ ст.) / Розділ 4. Ідеї автономізму-федералізму, окремішності в українській суспільній думці другої половини ХІХ – початку ХХ століття. – К.: Український письменник, 2014. – С.248-285.

В. Липинський, були його учнями)⁸. Сам федералізм для України був хворобою бездержавності, слабкості громадського життя. Ця слабкість штовхала провід українського руху до пошуку компромісу з переважаючим російським впливом в Україні. Автономія/федерація була компромісом з російською національною ідеєю, але зовсім не запереченням української державності. Федералізм М. Грушевським, партією соціалістів-федералістів, сприймався як перший етап для здобуття незалежності. М. Грушевський писав, що федерація є наступна фаза по самостійності, маючи на увазі утворення європейського союзу в майбутньому. Розчарування поразкою не повинна сьогодні нам застеляти очі на той факт, що і праві і ліві сили робили одну державну справу, розходилися в тактиці, а не стратегічній меті.

Різні проекти української державності. Серед істориків уенерівського та гетьманського спрямування існує тенденція протиставляти свій напрям іншому, як більш відповідний чи кращий. Часто-густо критикуючи супротивну сторону, останню ставлять ледь чи не в одну шереду з ворогами української державності. Приміром, боротьбисти йдучи на співпрацю з більшовиками, на думку гетьманців, зрадили ідеї самостійної України, дорівняли себе таким чином до окупанта. Або український дідич, підтримавши гетьманську державу, працював на чужу російську монархічну державу, зрадив українській національній ідеї.

Необхідно при інтерпретації Української революції виходити з посилу, що в Україні мали право на життя обидва проекти побудови національної держави: республіканський і консервативний. І якби якась з них перемогла, Україна від цього однаково виграла⁹. Так на цю справу дивилися справжні патріотично налаштовані діячі. Приміром, Дмитро Дорошенко був членом Генерального секретаріату УНР, а в часи УД – міністром закордонних справ в кабінеті Федора Лизогуба, В'ячеслав Липинський після падіння П. Скоропадського ще півроку залишався послом Директорії УНР у Відні, Олександр Лотоцький був і членом Центральної Ради і міністром сповідань Української Держави. Іван Огієнко був ректором Кам'янецького університету за П. Скоропадського та міністром сповідань в урядах Директорії УНР. Зі П. Скоропадським у перші місяці хотіли знайти спільну мову С. Петлюра і навіть В. Винниченко. Низка вищого офіцерства служила і на УНР і в військах УД. Євген Чикаленко дуже засмучувався фактом падіння держави П. Скоропадського через повстання проти нього Директорії

⁸ Гирич І. «Народництво» та «державництво» в українській історіографії: проблема змістовного наповнення понять // Молода нація. Альманах. – К.: «Смолооскп», 2000. – Ч.4. – С.5-30; Його ж. Про федералізм М. Грушевського // Старожитності. – 1993. – №9-10. – С.15; Його ж. До проблеми народництва та державництва у зв'язку з постаттю Михайла Грушевського // Держави, суспільства, культури. Схід і Захід. Збірник на пошану Ярослава Пеленського. – Нью-Йорк, 2004. – С.387-398.

⁹ Гирич І. Республіка чи гетьманат? [про державу П.Скоропадського] // Сучасність. – 2008. – №8. – С.35-41.

УНР. Він вважав, що краще мати напівукраїнську державу з проросійським державним апаратом, ніж одержати російську державність у вигляді совітської України. Вони з часом можуть українізуватися.

Чи Українська Держава мала самостійницьку політичну лінію? Самостійництво П. Скоропадського в часах його співпраці з УСХД від 1920 р. низка істориків неправомірно автоматично переносить на часи квітня-листопада 1918 р., коли гетьман виразно перебував під впливом російської великодержавної ідеології і був політичним росіянином. Про ментальні російські культурні й державні пріоритети П. Скоропадського свідчить його «Спогади», які через їхній проросійський характер відмовився повністю друкувати в «Хліборобській Україні» В. Липинський.

Безперечно держава П. Скоропадського мала поважні досягнення в царині будівництва національної культури (українські університети в Києві, Кам'янці, Полтаві, гімназії, Українська академія наук, театр, музеї тощо), що вона здійснювала у співпраці з націонал-демократами та досягнення на міжнародній арені (визнання України, яка незалежної держави низкою країн Європи). Але від початку своєї державності вона, передусім через діяльність переважної частини державних службовців, переймалася у першу чергу перетворенням України на базу відродження Великої Росії з царем на чолі. Сам П. Скоропадський визнавав, що його мрією була федеративна Росія, з Україною як частиною російського простору. До самостійництва його штовхала кайзерівська Німеччина, яка хотіла мати в Україні свого союзника, що остаточно розірвав усілякі стосунки політичного характеру з Росією.

Саме амбівалентністю Скоропадського та його оточення, москвофільство його суспільної бази, ми зобов'язані сумнозвісній федеративній грамоті П. Скоропадського і повстанню проти нього Директорії.

П. Скоропадський орієнтувався не на Хліборобсько-демократичну партію В. Липинського, Д. Донцова, М. Міхновського та братів В. й С. Шеметів, що б вважалося цілком логічним, коли б гетьман дійсно бажав принципового незалежницького курсу країни, а на проросійський Протофіс і Союз земельних власників, які були силами російського капіталу і поміщицтва, і склалися у великій масі з колишніх діячів великодержавних, монархічних і чорносотенних партій. Для Скоропадського і Липинський з Донцовим і навіть Д. Дорошенко були занадто крайніми «ширими» українськими шовіністами. Натомість зразком українця для гетьмана були такі представники українських сил, як В. Науменко, М. Василенко, котрі стояли на малоросійських позиціях. Гетьман намагався балансувати, зберігаючи третю нейтральну лінію між УХДП і Протофісом, але через перевагу російських сил став виразником їхнього політичного інтересу. Українським політиком П. Скоропадський став уже на еміграції і передусім завдяки ідеологічного впливу В. Липинського.

Хто більший державник – М.Грушевський чи П.Скоропадський?
Часто історики-державники П. Скоропадського представляють більшим і кращим державником за націонал-демократа М. Грушевського. Гетьман ніби був досвідченим землевласником і краще розумів як будувати державу, ніж інтелігент Михайло Грушевський. Ці умовисновки наводяться, з апіорі висловлених у «Листах до братів-хліборобів» В.Липинським ідеальних думок про те, чим консерватизм є кращим за анархізоване республіканство. Проте завжди треба розуміти не теоретичні побудови, а практику Української Держави П. Скоропадського. Насправді у 1918 р. П. Скоропадський не був українським державником, він намагався зберегти в Україні лад старої російської держави, спираючись на російськокультурні кола поміщництва і підприємців, які ворожо були наставлені до свідомого українства. П. Скоропадський не визнавав постулатів традиційної української політичної лінії від середини XIX ст.: поняття «українська етнічна територія», «галицький П'ємонт», спільна українська культура для підросійської і підавстрійської України, не знав і не розумів. Не володів літературною українською мовою, вважаючи існуючи її тодішню версію «галичанським витвором». Попри існуючи мирну передишку, не зміг провести аграрну реформу, щоб спертися на селянські заможні маси. Не знайшов компромісу із соціалістами неідеального табору. Орієнтувався на Білу Росію, фактично підтримував А. Денікіна, який в питання національної політики був класичним ретроградом і україножером. Був противником галичан, не намагаючись використати їх великий державотворчий потенціал, зберігав сліпу віру в позитивне значення російської культури для України.

Натомість М. Грушевський, борючись від кінця XIX ст. за автономію України у складах обох імперій: Російської і Австрійської, фактично готував Україну до сприйняття незалежницьких постулатів. Він продовжував справу кирило-мефодіївців, які при своєму федеративному баченні перспектив України, не відкидали ідеї її окремішності (Т. Шевченко і П. Куліш). Проголошуючи курс на будівництво осібної української культури, М. Грушевський будував теоретичні і культурні засади до творення суспільно-культурного кордону між Росією і Україною. Його «Історія України-Руси» стала науковою підставою для проголошення українськими партіями курсу на політичну окремішність України. Використовуючи політику «нової ери» і курс «Галичина – український П'ємонт» М. Грушевський на галицькому ґрунті створив фактичну Українську академію наук – НТШ, упорядкував літературну мову Товариства, яка стала прообразом всеукраїнського правопису. Він підготував кадри нової інтелігенції, яка питання національної окремішності ставила на чолі своєї громадської діяльності. Нарешті, М. Грушевський у своїй книзі «На порозі Нової України» (березень 1918 р.) ствердив конечність української

незалежності, необхідність будівництва самостійної України та кінець московської орієнтації. М. Грушевський один із батьків IV Універсалу Центральної Ради, ініціатор підписання угоди з Німеччиною у березні 1918 р. Безперечно М. Грушевський, при всіх свої закликах до федералізму й до революції і після («Завдання партії соціалістів-революціонерів», 1921 р.) був реально справжнім самостійником, на відміну від федераліста у квітні-листопаді 1918 р. Павла Скоропадського¹⁰.

Позитив Берестейської угоди 1918 р. та чи були німці окупантами?

Берестейський мир – великий триумф української дипломатії, яка вивела Україну на міжнародну арену, і попри те, що протиставила УНР Антанті, дозволила перетворитися з об'єкта на суб'єкт історичного процесу. Берестейський мир дозволив перемогти більшовицьку анархію, яка запанувала в Україні і повернутися до влади в Києві Центральній Раді. Згідно Берестейської угоди Україна одержала найбільшу територію своєї держави, яку вона не має навіть сьогодні. До складу України входила вся українсько-єтнічна Берестейщина, Гомельщина, Мозирщина (тепер Білорусь), Україна одержала шмат Донщини – міста Ростов-на-Дону і Таганрог. За таємною частиною угодою Німеччина і Австро-Угорщина визнавала західний кордон України по Сяну і Західному Бугу (Перемишль мав бути українським), а також погоджувалася на поділ Галичини на два коронних краї: український і польський. Берестя розв'язало психологічну проблему українських політиків дивитися на міжнародну політику з оглядкою на російський державний інтерес. Вона покінчила з т. зв «песім обов'язком супроти Москви» (М. Грушевський).

Друга проблема з цього випливаючи: чи вважати німецькі війська, за старою традицією комуністичної пропаганди, окупаційними силами. Коли більшовицькі війська, що воювали з УНР, такими безсумнівно треба вважати, то німецьке військо прийшло в Україну, як союзне УНР. Ми можемо казати про надужиття німецьких команд проти селянства, про акти репресивних заходів проти деяких сіл, але не має юридичних підстав казати про окупаційну армію Німеччини. Коли порівняти діяльність червоних загонів більшовицької армії в Україні по реквізиції зерна з німецькими командами, які це зерно брали в певних домовлених з УНР межах, то різниця буде не на користь російських більшовиків. У цьому порівнянні якраз і поступає окупаційна сутність комуністичного режиму в Україні у часах національної революції.

Більшовизм як російське явище; різниці між українськими лівими і російським комунізмом. Микола Бердяєв у свій час писав про більшовизм

¹⁰ Гирич І. Михайло Грушевський: публіцистика української революції (1917-1919) // Грушевський М. Повороту не буде!: Соціально-політичні праці 1917-1918 рр. / М.С. Грушевський; упоряд., передм. І.Гирича; текстологія С.Панькової. – Харків: Видавець Савчук О.О., 2015. – С.9-42.

як питоме російське явище¹¹, незалежно від нього цю думку висловив і Євген Маланюк¹². Для нас важливим є такий момент: чи маємо підстави казати про український більшовизм часів Української революції. Безперечно невеликий процент більшовиків українського походження в РКП(б) був, але більшість комуністів мала все ж російське і єврейське походження, і керувалися російською національною ментальною звичкою крайнього радикального вирішення соціального питання. Більшовизм в Україну був експортованим із Півночі, не мав національних коренів. Більшовицька партія в Україна формувалася з російського, або зденаціоналізованого елементу – мешканців пролетарських міст. У містах України, де відсутня була велика промисловість більшовицький елемент не перевищував 10-15% серед інших революційних партій. Незначною була і підтримка українського населення цієї політичної сили. Отже, без збройного силового нав'язування комуністичних цінностей з Росії, місцеві більшовики ніколи б до влади в Україні не прийшли.

Та й ліві партії в Україні не мали відверто більшовицького зафарбування. Ні укапісти, ні боротьбисти, що створили український «національний комунізм» по суті не мали більшовицького безкомпромісності і крайнього радикалізму. Готові були толерувати приватну власність, не були противниками багатокладності, мали більш демократичні погляди і більш схильні були до парламентаризму. Більшість членів цих партій стали комуністами лише під тиском обставин, щоб не відставати від російського більшовизму, і мати можливість поділити з російським лівацтвом владу в Україні.

Тому з кінцем українізації саме ті комуністи, що колись належали до цих партій, попри їх нібито союзну функцію протягом десятиліття, першими підпали під репресії, заарештовувалися, потрапляли під показові судові процеси, були в розстрільних списках, кінчали життя самогубством. Російська комуністична влада не вірила в добрі наміри українців-комуністів, підозрювала їх в націоналізмі.

Надкласовість українського соціалізму. Український соціалізм від дореволюційних часів намагався визначити своє місце між класовим і національним пріоритетом. У часи Української революції національний пріоритет остаточно перемиг. Завдання будівництва національної держави стало першорядною справою, а здобуття соціальних вигод для робітничого класу – другим завданням, що перебувало в залежності від вирішення національної проблеми. Попри декларування національного соціалізму серед українського пролетаріату популярністю еседеки користалися більше серед українізованої маси лівої інтелігенції та селянства, яке в містах поповнило лави інтелігенції або робітництва.

¹¹ Бердяев Н. Истоки и смысл русского коммунизма. – Париж, 1955.

¹² Маланюк Є. До проблеми большевизму // Маланюк Є. Книга спостережень. – Т.2. – С. 134-206.

І самі есдеки-українці мали не стільки робітницьке, скільки сільсько-інтелігентське походження. С. Петлюра був з козаків і духівництва, О. Скоропис-Йолтуховський і М. Меленевський були представниками правобережного шляхетства, зі священників був Валентин Садовський, з дідичів походив Левко Юркевич, селянами-козаками з Полтавщини були Андрій Жук і Володимир Дорошенко. За своїми соціальними настановами українські есдеки радше були відповідниками російського меншовизму. Ортодоксальні позиції хіба займали Л. Юркевич і Микола Порш.

У добу Директорії УНР есдеки блокувалися з правоцентристськими силами – соціалістами-федералістами, що в соціальних питаннях не були реально соціалістами, а радше за сучасною термінологією – народною партією, виразницею інтересів інтелігенції та дрібної буржуазії. Якби ж йшлося про соціального союзника, то логічно було сподіватися блокування есдеків з есерами, чого не сталося.

Ще у 1909-1912 р. в середині УСДРП розгорнулася внутрішня дискусія про необхідність надкласового підходу у діяльності, про перетворення партії з виразника інтересів пролетаріату на виразника волі взагалі усього спектру сил від лівих до центристів, про перетворення партії на локомотив українського визвольного руху¹³. На такий платформі стояли майбутні члени СВУ А. Жук, В. Дорошенко, О. Назаріїв, В. Степанківський та ін. Фактично в часах української революції УСДРП і стала таким локомотивом, центром сил тяжіння усіх партійних груп від лівих до націонал-демократів, які стояли на платформі державної незалежності.

На жаль український соціалізм на відміну від німецького, французького чи австрійського, або навіть російського, не виробив своєї національної теорії українського соціалізму. В українців не знайшлося свого К. Кауцького чи Ж. Прудона, а ідеологічні постулати запозичувалися живосилом із теорії і практики російської соціал-демократії (меншовиків і більшовиків). Українські соціалісти поділяли хибну теорію єдиного російсько-українського революційного фронту, що позначився на підпорядкованості української революції реаліям революції російської.

Різниця в революційних стратегіях і практиках на Україні Східній і Західній. Лонгін Цегельський – міністр закордонних справ Західноукраїнської Народної Республіки, у своїх спогадах¹⁴ описує різницю в ментальностях західного і східного українців. Коли урядовці ЗУНР прибували на провінцію в Галичині, то їх вже зустрічав сформований місцевий уряд. На периферії не чекали команд згори, українське суспільство

¹³ Гирич І., Кавунник В. «Опортунізм» чи «соціалізм»: до проблеми про внутрішньополітичну дискусію в УСДРП 1909-1912 років. Листи В.Садовського до А.Жука // Український археографічний щорічник. – К., 2013. – Вип.18.– 576-639.

¹⁴ Цегельський Л. Від легенди до правди. – Нью-Йорк-Філадельфія, 1960.

мало вже висуnenих на урядництво і місцевих комісарів, і суддів, і працівників народної освіти та т.п. Західні українці в культурному сенсі вже досерли до власної держави, маючи виховану інтелігенцію, «Просвіти», національні греко-католицьку церкву, свої кооперативи і банки. В Україні ж поїзд з делегацією ЗУНР до Києва перепинив на Волині озброєний загін отамана Божка, який порядкував своїм регіоном як місцевий ватажок, не підконторольний центру. Люди на сході України розбудовували не сучасні форми влади, а відтворювали двістірічні часи старої козащини.

Українці-галичани під впливом австрійських традицій, і беручи приклад з поляків, будували модерне національне суспільство з духом парламентаризму і толерацією до особистості. На Наддніпрянщині, село відклатося від російського міста і покозачилося, творило за звичаєвим правом свої громади, що мали автономне плавання, а не переймалися загальнодержавними проблемами.

Галицьке суспільство не лише було європейським, але й буржуазним. Головна партія націонал-демократії не мала соціалістичного забарвлення, хотіла в Україні будувати відкритий світ для заможної людини. Старалися підтягнути до стандартів австрійського і польського суспільства українську людність. Велика Україна перебувала в полоні соціалістичної доктрини. Усі партії боялися виглядати несоціалістичними, навіть якщо вони за своєю суттю такими не були. Приставка «соціалістична» мала й центристська партія УПСФ (соціалістів-федералістів) і партія УПСС (соціалістів-самостійників. Лише соціалізм (а комунізм тоді розглядався частиною соціалізму) мав право для Центральної Ради на існування у майбутній українській державі. В сфері власності українські партії намагалися наслідувати російський більшовизм, копіювали його кроки, хоч і були ці соціалісти за своєю суттю євросоціалістами на кшталт ППСовців Й. Пільсудського чи німецької соціал-демократії К. Кауцького.

Чи все щастя в соборності? Соборність одне з пріоритетний принципів української політики ХІХ–ХХ століть. Вона дозволила проголошувати політику «Галицького П'ємонту», перетворити Західну Україну на своєрідну суспільну лабораторію, загальноукраїнський громадсько-культурний інкубатор. Через ідею соборності Галичина стала центром спільної інтелектуальної думки для підросійський і підавстрійських українців. У добу визвольних змагань 1917-1921 рр. соборність закладалася у головну засаду державного будівництва, в ідею злуки між УНР і ЗУНР.

Але в часи державотворчого занепаду, вона, на думку деяких політиків, зашкодила повстанню хоч на якомусь з українських етнічних теренів територіально урізаної української держави. Теоретично держава західних українців могла утвердитися (хоч і без Львова) на теренах Станіславівського і Тернопільського регіонів. Західні держави і принцип самовизначення

В. Вільсона залишав за народами колишньої Австро-Угорської монархії право на свою національну державність, у тому числі формально і за українцями. За націями Російської імперії такого визнання, принаймні щодо всіх без виключення народів, не було. Такі пропозиції від представників Антанти при штабі УГА поступали (згадати б часи т. зв. лінії Бертельми), але керівництво ЗУНР стояло на чіткому дотриманні засад соборності.

Андрій Жук з точки зору наддніпрянських політичних емігрантів в Галичині в кінці збройного протистояння писав С. Петлюрі, що варто було зробити не Східну, а Західну Україною базою української державності¹⁵. Не на Наддніпрянщині, а на більш готовій до цієї ідеї Галичині скупчити спільні українські збройні сили і матеріальні ресурси. Проте сталося навпаки – УГА намагалася захистити східноукраїнську державність, віддавши під польську окупацію Східну Галичину. Велика Україна лише на окремих західних і центральних землях сприймала ідею незалежної держави. Сьогодні про ці речі ми можемо говорити лише як про політологічну футурологію.

Замість висновків. Українська революція прогала збройну боротьбу, бо суспільство не було готово до втілення в життя ідеї незалежності. Воно не пройшло перед революцією тривалого етапу культурного відвоювання території від духовного впливу передусім російської культурно-національної ідеї. Нація, яка не має своєї середньої і вищої національної школи приречена на поразку. Усі інші знову постали країни Центрально-Східної Європи таку школу мали. Деякі ніколи школи не втрачали, інші почали заново створювати її ще в середині XIX ст. Кілька поколінь молодшої генерації були виховані у своїй школі, тобто ідоктриновані національною ідеєю.

Революція не перемагає в країнах, де провідною соціальною верствою є селянство. Лише коли завойовано місто, і останнє стає флагманом у боротьбі за національне визволення, можна говорити про остаточну перемогу національних змагань за державність. В Україні не було жодного ментально українського міста. А відсоток українців коливався на рівні 15% від загального числа мешканців міст, навіть в столичних центрах, таких як Київ і Львів. В Україні війна за незалежність прибрала форму війни національного, але стихійно усвідомленого, села проти російськоцентричного міста. На Західній Україні польським культурно був Львів, і свій національний стан «посядання» польськокультурне міське населення там вибороло.

Не може перемогти нація в боротьбі за свою державу, коли її інтелігенція не складає 10% від загальної кількості осіб українського походження. В українців цей процент міг коливатися в межах хіба кількох процентів. Характеристично, що усіма повстанськими рухами, творцями повстанських республік, таких як Холодний Яр, було сільське вчительство.

¹⁵ Андрій Жук: матеріали до біографії (автобіографія, спогади, листування). /Підготовка текстів І.Грича // Молода нація. - 2002. - №3(24). - С.177-240.

Не можливо перемогти в революції, коли тебе не підтримує західна спільнота, коли про тебе не знають у головних розвинених державах світу. Українське питання було «terra incognita» для дипломатів і суспільств Англії, Франції, Німеччині, США. Суспільна думка цих країн орієнтувалася на опінію Росії, а остання була різко антиукраїнська. Про Україну західні держави дізналися лише в ході війни за незалежність. Але це було запізно. Польщу і Чехію апріорі вважали заслуговуючими на незалежність задовго до початку Першої світової. Завдяки тривалій праці політичної еміграції.

І все ж не можна казати, що Українська революція 1917-1921 рр. програла. Вона заклала основи для нових державних перспектив у майбутньому. Вона стала біфуркаційною точкою руху до незалежності, який привів до відновлення української державності у 1991 р.

Bibliography:

1. Hornykiewicz T. Ereignisse in der Ukraine 1914-1922: Deren Bedeutung und Historische Hintergründe. – Philadelphia, 1966-1969. – Dd. 1-4.

2. Андрій Жук: матеріали до біографії (автобіографія, спогади, листування). / підготовка текстів І. Гирича // Молода нація. – 2002. – №3(24). – С.177-240.

3. Бердяев Н. Истоки и смысл русского коммунизма. – Париж, 1955.

4. Верстюк В. Українська Центральна Рада: Навч. посібник. – К.: Заповіт, 1997.

5. Гирич І. «Народництво» та «державництво» в українській історіографії: проблема змістовного наповнення понять // Молода нація. Альманах. – К.: «Смолоסקип», 2000. – Ч.4. – С.5-30;

6. Гирич І. До проблеми народництва та державництва у зв'язку з постаттю Михайла Грушевського // Держави, суспільства, культури. Схід і Захід. Збірник на пошану Ярослава Пеленського. – Нью-Йорк, 2004. – С.387-398.

7. Гирич І. Михайло Грушевський: публіцистика української революції (1917-1919) // Грушевський М. Повороту не буде!: Соціально-політичні праці 1917-1918 рр. / Упор., передм. І. Гирича; текстологія С. Панькової. – Харків: Видавець Савчук О.О., 2015. – С.9-42.

8. Гирич І. Про федералізм М.Грушевського // Старожитності. – 1993. – №9-10. – С.15.

9. Гирич І. Республіка чи гетьманат? [про державу П.Скоропадського] // Сучасність. – 2008. – №8. – С.35-41.

10. Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX – початок XX ст.): Монографія – К.: Український письменник, 2014. – 496 с.

11. Гирич І., Кавунник В. «Опортунізм» чи «соціалізм»: до проблеми про внутрішньополітичну дискусію в УСДРП 1909-1912 років. Листи

В. Садовського до А. Жука // Український археографічний щорічник. – К., 2013. – Вип.18.– 576-639.

12. Гриневич В.А., Даниленко В.М., Кульчицький С.В. Україна і Росія в історичній ретроспективі. – Т. 2. Радянський проєкт для України. / Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2004. – 531 с.

13. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. – Ужгород, 1930. – 424 с.

14. Кульчицький С.В. Російська революція: новий погляд. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 77 с.

15. Нариси історії української революції 1917-1921 років: у 2 кн. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К.: Наукова думка, 2011. –Кн. 1. – 390 с.; Кн. 2. – К.: НВП “Наукова думка” НАН України, 2012. – 464 с.

16. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.

17. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 рр.). – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга пам'яті України», Видавничий центр «Просвіта», 1999. – 508 с.: іл.

18. Українська авангардна поезія (1910-1930-ті роки): Антологія / Упоряд. О. Коцарев, Ю. Стахівська; передм. О. Ільницького. – К.: Смолоскип, 2014.

19. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. – Прага, 1921-1922.– Т. I-IV. – 152, 200, 160, 192 сс.

20. Цегельський Л. Від легенди до правди. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1960.

Ihor Hrych

Ukrainian Revolution: Interpretive Problems (M. Hrushevsky and other Statesmen)

Abstract

The new interpretations of Ukrainian revolution 1917–1921 and Mychailo Hrushevsky's role in this revolution are considered. The terms “civil war” is not used for the description of Ukrainian – Russian military conflict. It is inappropriate to compare conservative and democratic projects of Ukraine state. The paper considers the following terms: “soviet”, “collaboration”, correlation between “federative” and “independence”, special aspect of Ukrainian socialism.

Key words: interpretation, Ukrainian revolution, federative, independence, Ukrainian socialism, Mykhailo Hrushevsky.

Наші автори

Бундак Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

Владига Ольга Миколаївна, кандидат історичних наук, викладач історії Львівського вищого професійного училища комп'ютерних технологій та будівництва (м. Львів)

Ващенко Володимир Володимирович, доктор історичних наук, професор Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро)

Гирич Ігор Борисович, доктор історичних наук, завідувач відділу джерел з історії України XIX – початку XX ст., зав. сектора грушевськознавства Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України

Гоцуляк Віктор Володимирович, доктор історичних наук, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичних дисциплін Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Демуз Інна Олександрівна, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Журавльов Святослав Андрійович, кандидат історичних наук, вчитель історії Харківської ЗОШ № 126

Ковалевська Ольга Олегівна, доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАН України

Корновенко Сергій Валерійович, доктор історичних наук, професор, проректор з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Куций Іван Петрович, кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Крот Володимир Олександрович, кандидат історичних наук, доцент Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського

Масненко Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри історії України Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Педич Василь Пилипович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та політології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Пиріг Руслан Якович, доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України

Савчук Інна Іванівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Історико-меморіального музею М. Грушевського у м. Києві

Стемнік Анджей, доктор габлітований, професор Університету Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Польща)

Тельвак Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор кафедри давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка

Удод Олександр Андрійович, доктор історичних наук, професор, чл.-кор. НАПН України, завідувач відділу української історіографії Інституту історії України НАН України

Чабан Анатолій Юзефович, доктор історичних наук, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичних дисциплін Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Яковлев Юрій Олегович, аспірант кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (м. Івано-Франківськ)

Наукове видання

Symposium historiographicum Czercasiensium

— Том I —

Присвячений 150-річчю
від дня народження
Михайла Грушевського.

Збірник наукових праць

Науковий редактор
Віталій Масненко

Здано до набору 15.12.2016. Підп. до друку 22.12.2016.
Формат 60x84/16. Папір книжковий. Гарнітура Times.
Ум. др.арк 20,65. Наклад 300 прим.

Виготовлено ФОП Гордієнко Є.І.
Свідोцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.

Україна, 18000, м. Черкаси
тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94
e-mail: book.druk@gmail.com

Це видання надруковано на папері
із деревини відповідної нормам
екологічного лісовикористання